

мерційного характеру, з науковою та освітньою метою, для забезпечення свободи слова та інформації, для сприяння важливим соціальним, політичним і культурним цілям, для забезпечення належного виконання адміністративних, парламентських, судових процедур або громадської безпеки та ін. Особлива увага приділена в ст. 5.4 використанню творів з метою підвищення конкуренції без дозволу і без виплати винагороди, в обсязі, виправданому метою використання. Зокрема, йдеться про використання для цілей зворотнього інжинірингу з метою отримання доступу до інформації особою, яка має право на використання твору.

Будь-яке використання допускається за умови, що воно не суперечить нормальному використанню твору і не зачіпає необґрунтованим способом законні інтереси автора або правоволодільця з урахуванням законних інтересів третіх осіб. Ст. 5.6 містить досить детальне формулювання вимог щодо дотримання моральних прав автора у зв'язку з вільним використанням твору, а ст. 5.7 щодо забезпечення справедливої та адекватної винагороди за вільне використання творів (у відповідних випадках).

Отже, проект європейського кодексу АП став феноменальним явищем у розвитку і зближенні доктринальних засад європейського АП. Можемо не сумніватися, що він матиме велике значення для процесу га-

рмонізації АП ЄС, сприяючи подоланню розбіжностей між різними системами АП.

1. The Treaty on the Functioning of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europa.eu/libson_treaty_full_text/index_en.htm. 2. European copyright code : The Wittem Project (April 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.copyrightcode.eu/Wittem_European_copyright_code_21%20april%202010.pdf. 3. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за ред. Ю.М.Калиці. – К. : Слово, 2006. – 1104 с. 4. Правове забезпечення сфери інтелектуальної власності в Україні в контексті європейської інтеграції : концептуальні засади : монографія / за науковою редакцією О.П.Орлюк. – К. : Лазурит-Поліграф. – 2010. – 464 с. 5. Комзюк Л.Т. Гармонизация авторского права Европейского Союза / Л.Т.Комзюк // Цивилист [Москва]. – 2009. – № 3. – С. 10 – 12. 6. Kuhlen R. Richtungsweisend oder eine nur begrenzt wahrgenommene Chance? Der Copyright-Code des Wittem-Projekts / R. Kuhlen // Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law. – 2011. – № 2. – P. 18 – 25. 7. Bently L., Sherman B. Intellectual Property Law. Third Edition / L. Bently, B. Sherman. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 1144 p. 8. Concise European Copyright Law / T. Dreier, B. Hugenholtz. – Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2006. – 488 p. 9. Hilty R.M. Urheberrecht / Reto M. Hilty. – Bern : Stämpfli, 2011. – XXIII, 413 s. 10. Goldstein P., Hugenholtz B. International Copyright : Principles, Law and Practice. Second Edition / P. Goldstein, B. Hugenholtz. – New York : Oxford University Press, 2010. – 592 p. 11. Intellectual Property and Theories of Justice / A. Gosseries, A. Strowel (editor), A. Marciano (editor). – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. – 277 p. 12. Strowel A. Peer-to-Peer File Sharing and Secondary Liability in Copyright Law / A. Strowel. – [Б. м.] : Edward Elgar Pub, 2009. – 322 p.

Надійшла до редколегії 08.06.11

Т. Коваленко, канд. юрид. наук, доц.

АНАЛОГІЯ В АГРАРНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: УМОВИ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

В статті обґрунтовується можливість використання юридичної аналогії для подолання прогалів правового регулювання аграрних відносин, визначаються ознаки аналогії закону та аналогії права, умови та межі їх застосування для підвищення ефективності правового впливу в аграрній сфері економіки України.

Ключові слова: аграрне право; аналогія в аграрному праві; умови аналогії; межі аналогії.

В статье обосновывается возможность использования юридической аналогии для преодоления пробелов правового регулирования аграрных отношений, определяются признаки аналогии закона и аналогии права, условия и ограничения их применения с целью повышения эффективности правового влияния в аграрной сфере экономики Украины.

Ключевые слова: аграрное право; аналогия закона; аналогия права; основания аналогии; границы аналогии.

The possibility of the legal analogy application to overcome the gaps in the agrarian relations legal regulation has been justified, the features of the analogy in agrarian law, reasons and limits of its application to increase the legal influence effectiveness in Ukrainian agrarian sector of economy have been determined in the article.

Key words: agrarian law; analogy in agrarian law; reasons of analogy; limits of analogy.

Реформування аграрного сектора економіки, поява нових аграрних відносин, які потребують правового опосередкування, та відставання аграрно-правового регулювання від потреб практики, що обумовлюється рядом об'єктивних та суб'єктивних обставин, призводять до появи юридичних прогалів. Відсутність необхідного нормативно-правового регулювання аграрних відносин за наявності такої потреби є суттєвим дефектом аграрно-правового регулювання, який повинен бути заповнений або подоланий за допомогою наявних у праві юридичних механізмів.

Способом подолання прогалів у праві є юридична аналогія, яка в теорії права визначається як вирішення випадку, який безпосередньо не врегульований правом, але обов'язково знаходиться в сфері правового регулювання, шляхом застосування правової норми, що регулює подібні за характером відносини (аналогія закону), або на основі загальних засад і змісту законодавства (аналогія права) [6, с. 324]. Використання юридичної аналогії потребує прийняття зважених, обґрунтованих та творчих рішень, спрямованих на пошук правової норми чи правового принципу, можливих та необхідних для заповнення прогалів у правовому регулюванні аграрних відносин. В юридичній літературі кінця XIX ст.

вчені звертали увагу, що "особливістю аналогії є специфіка певного типу юридичного мислення, якому не властиве механічне співставлення фактів життя із текстом нормативно-правового акта. Застосування права може вийти за межі законів, коли почуття наполегливо вимагає рівного обговорення двох чи більше відносин. Застосування права ніколи не зупинялось прямо перед цією межею" [11, с.171-172].

Не зважаючи на суттєві прогалини у правовому регулюванні аграрних відносин в даний час, особливості їх подолання шляхом застосування аналогії не були предметом окремого наукового дослідження. Разом з тим, аналізуючи особливості правового регулювання окремих аграрних відносин, вчені виявляють прогалини і обґрунтовують можливі та допустимі способи їх усунення (Н. О. Багай, О. М. Батигіна, О. М. Браніцький, О. В. Гафурова, І. В. Гиренко, А. М. Земко, В. М. Єрмоленко, Г. С. Корнієнко, С. І. Марченко, В. В. Носік, Л. О. Плянова, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, А. М. Статівка, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич, В. З. Янчук та інші вчені).

В аграрному законодавстві України не визначено ознаки, умови та межі застосування юридичної аналогії за наявності прогалів у правовому регулюванні аграрних відносин. На відмінну від аграрного законодавства,

у цивільному законодавстві допускається застосування як аналогії закону, так і аналогії права (ст. 8 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р.). Допустимість аналогії права та аналогії закону передбачена також у цивільно-процесуальному та господарсько-процесуальному законодавстві (ч. 8 ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. та ч. 7 ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р.).

Вчені відзначають, що "доля аналогії як взагалі в праві, так і в окремих її галузях залежить від домінуючої концепції відносно правової системи країни. Виходить концепція із суто формалістичного відношення до закону, чи вона прагне до різноманітності джерел права і прийомів його застосування, включаючи "вільну правотворчість суддів", – ось та історична шкала, всередині якої і раніше розгорталися відповідні дискусії" [4, с. 16]. Для сучасного аграрного права України характерним є поєднання приватноправових та публічно-правових методів регулювання аграрних відносин, диверсифікація джерел аграрного права, впровадження ефективних механізмів регулювання аграрних відносин з метою гарантування прав та інтересів селян й інших суб'єктів аграрних відносин у аграрно-правовій сфері, соціального розвитку села та комплексного розвитку сільських територій, забезпечення продовольчої безпеки держави та реалізації конституційного права кожного на достатнє харчування. Наведені ознаки дають підстави зробити припущення про допустимість юридичної аналогії для подолання прогалин правового регулювання аграрних відносин, що сприятиме підвищенню ефективності аграрно-правового впливу. Адже, як зазначає С. С. Алексєєв, "у більшості галузей права інститути аналогії і субсидіарного застосування – не лише необхідні, але і цілком "природні" інститути, які покликані забезпечити динамізм правової системи, можливість її пристосування до суспільних відносин, що змінюються" [2, с. 18].

Крім цього, необхідно також звернути увагу, що застосування юридичної аналогії не забороняється нормативно-правовими актами аграрного законодавства. Так, В. В. Лазарєв обґрунтував загальне положення, що аналогія дозволена всюди, де немає спеціальної заборони і де сам нормодавець не пов'язує настання юридичних наслідків лише з конкретним законом [5, с. 137]. На основі зазначеного та користуючись конституційним принципом відносної зв'язаності законом фізичних та юридичних осіб (дозволено все, що прямо не заборонено законом), можна зробити висновок про допустимість юридичної аналогії для подолання прогалин аграрно-правового регулювання при дотриманні умов та меж її застосування.

Юридична аналогія є можливою за умови існування дійсної прогалини у правовому регулюванні аграрних відносин, що потребує з'ясування наступних питань: чи підпадають певні аграрні відносини під сферу саме правового регулювання; чи дійсно відсутня норма, яка необхідна для їх врегулювання; чи не має місце кваліфіковане мовчання законодавця.

Застосування юридичної аналогії можливе лише у процесі реалізації аграрно-правових приписів, при цьому виникає питання щодо форми правореалізації, яка допускає аналогію. Так, О. Ф. Скакун відзначає, що аналогія можлива лише у процесі правозастосування [12, с. 594-597]. На думку С. С. Алексєєва, використовувати аналогію можуть виключно органи правосуддя – суди, із дотриманням усіх процесуальних норм і процесуальних гарантій [3, с. 119]. Водночас, у юридичній науці Російської Федерації обґрунтовується й протилежна позиція, відповідно до якої у правовій системі Росії

є допустимим і доцільним використання аналогії закону та аналогії права самими суб'єктами правовідносин (незалежно від наявності у них владних повноважень) у всіх формах реалізації права, а не лише пов'язаних із правозастосуванням (тобто й при дотриманні, виконанні і використанні), але за умови забезпечення правил і меж застосування інституту аналогії [13; 8, с. 3].

Вирішуючи питання про форму правореалізації, яка допускає аналогію, необхідно виходити із характерних ознак сучасного аграрного права як галузі права, що органічно поєднує як публічно-правові, так і приватно-правові підходи до регулювання аграрних відносин. З врахуванням зазначеного та виходячи із особливостей форм правореалізації, можна зробити висновок, що аналогія не допускається при дотриманні та виконанні аграрно-правових приписів. У процесі ж використання аграрно-правових норм юридичними та фізичними особами юридична аналогія є можливою, виходячи із конституційного принципу відносної зв'язаності законом зазначених суб'єктів та принципів аграрного права щодо гарантування прав та інтересів різних суб'єктів аграрних відносин. Разом з тим необхідно відзначити, що юридична аналогія при використанні приписів аграрного права є найбільш спірною, так як не оформлюється будь-якими юридичними документами та в будь-який момент може бути оскаржена до уповноважених органів. Найменше питань викликає використання аналогії у процесі застосування норм аграрного права, яка має ряд характерних ознак, а саме: здійснюється спеціально уповноваженим органом, у законодавчо визначеному порядку, оформляється юридичними документами, гарантується наявністю механізмів примусового виконання прийнятого на основі аналогії юридично значимого рішення.

Однією із умов застосування аналогії є наявність суб'єкта, уповноваженого на використання аналогії. Коло таких суб'єктів залежить від форми реалізації норм аграрного права. Так, у процесі використання аграрно-правових приписів до аналогії можуть звертатися будь-які юридичні чи фізичні особи, які є суб'єктами аграрних відносин та мають законний інтерес чи потребу набути або реалізувати певні аграрні права. Суб'єктами, які можуть використовувати аналогію у процесі застосування норм аграрного права, є спеціально уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування, що діють виключно у межах та у порядку, визначеному законом (суди, державні органи приватизації, місцеві ради тощо).

З метою подолання прогалин аграрно-правового регулювання може застосовуватись як аналогія закону, так і аналогія права. Відмінність зазначених правових способів подолання прогалин в аграрному праві зумовлюють виявлення особливостей їх використання у процесі регулювання аграрних відносин.

Аналогія закону полягає у застосуванні правової норми, яка регулює подібні за змістом та характером суспільні відносини. При цьому виникає питання, які саме відносини має регулювати норма, що використовується за аналогією, – виключно аграрні, чи це можуть бути норми, які регулюють подібні до аграрних цивільні, господарські, екологічні, земельні відносини? Інакше кажучи, при аналогії закону в аграрному праві допускається використання норм виключно аграрного права (внутрішньогалузева аналогія), чи це можуть бути подібні за змістом норми інших галузей права (міжгалузева аналогія)?

В науці колгоспного права В. С. Шелестов обґрунтував можливість лише внутрішньогалузевої аналогії, зазначаючи, що "...будь-яка прогалина в колгоспному праві має вирішуватись на основі того нормативного матеріалу, який концентрується в межах цієї галузі пра-

ва і враховує юридичну своєрідність останнього. Тільки практика, заснована на таких основоположних началах, здатна сприяти дальшому зміцненню порядку й організованості, всебічному захисту прав і законних інтересів усіх учасників внутріколективних відносин" [14, с.57].

У чинному законодавстві України питання про можливість застосування міжгалузевої аналогії для заповнення юридичних прогалів врегульоване неоднозначно. Зокрема, цивільне законодавство допускає застосування лише внутрішньогалузевої аналогії в силу положень ст. 8 ЦК України. В аграрному законодавстві відсутні спеціальні обмеження застосування за аналогією виключно норм аграрного законодавства для регулювання всіх аграрних відносин чи їх певних видів. З врахуванням зазначеного, на нашу думку видається можливим залучати норми інших галузей права з метою подолання аграрно-правових прогалів, але за наявності необхідних для цього умов. До таких умов можна віднести наступні: а) дійсна відсутність норми саме аграрного права; б) подібність методів правового регулювання із спорідненою галуззю; в) схожість в істотних ознаках аграрних та подібних відносин; г) генетичний зв'язок аграрного та спорідненої галузі права (цивільного, екологічного, господарського, земельного); д) не суперечність загальним принципам та принципам аграрного права. Зокрема, в даний час є практична необхідність залучення норм трудового права для регулювання праці членів сільськогосподарських підприємств за відсутності правового регулювання особливостей їх праці в законах, підзаконних та локальних нормативно-правових актах аграрного законодавства, на що неодноразово зверталась увага в аграрно-правовій літературі [7].

Однією з умов застосування аналогії закону в аграрному праві є наявність правової норми, яка регулює подібні, близькі за змістом та характером відносини. Необхідно враховувати, що "серед реальних суспільних відносин, які регулюються правом, немає абсолютної тотожності, тому при використанні аналогії в розрахунок береться не будь-яка схожість, а тільки за суттєвими ознаками, що мають принципове значення, тобто відносна тотожність [15, с. 79]. При цьому, на нашу думку, перевага має надаватись подібній нормі аграрного права, і лише у випадку її відсутності – подібній нормі іншої, близької за предметом та методами правового регулювання, галузі права.

Як і аналогія закону, аналогія права є способом подолання прогалів правового регулювання аграрних відносин з метою забезпечення ефективності аграрно-правового впливу. Разом з тим, застосування аналогії права при регулюванні певних аграрних відносин не свідчить про остаточне заповнення юридичної прогаліни. При виникненні подібних відносин у майбутньому необхідно буде знову обґрунтовувати можливість та необхідність аналогії права.

Використання аналогії права є доцільним за умови неможливості застосування аналогії закону, коли відсутня не лише правова норма, що повинна регулювати аграрні відносини, але й правова норма, яка регулює подібні за змістом та характером відносини. Тобто, при необхідності використання юридичної аналогії для подолання прогаліни аграрно-правового регулювання, пріоритет повинна мати аналогія закону, і лише за неможливості її застосування – аналогія права.

Аналогія права полягає у застосуванні правових принципів для подолання прогалів аграрно-правового регулювання. При цьому виникає питання щодо того, які саме принципи – загальнолюдські (міжнародні), загальноправові (загальні, основні), міжгалузеві, галузеві – повинні застосовуватись при аналогії права у аграр-

них відносинах. Для чинного законодавства притаманні неоднозначні підходи до вирішення вказаного питання. Зокрема, у цивільному законодавстві в силу положень ч. 2 ст. 8 ЦК України допускається застосування лише галузевих принципів. У процесуальному законодавстві допускається застосування "загальних засад законодавства" (ч. 8 ст. 8 ЦПК України), "конституційних принципів та загальних засад права" (ч. 7 ст. 9 КАС України).

Необхідно звернути увагу, що принципи аграрного права не закріплені законодавчо і переважно обґрунтовуються в аграрно-правовій доктрині. Проте зазначене не є перешкодою застосування аналогії права при наявності прогалів у правовому регулюванні аграрних відносин. Як зазначає О. Ф. Скакун, принципи права можуть бути прямо сформульовані в законодавчих актах чи виникати із загального змісту таких актів, зумовлювати тим самим напрямки правотворчої, правозастосовчої та іншої юридичної діяльності [12, с. 258]. В науці до принципів аграрного права відносять: забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною сільськогосподарською сировиною, забезпечення продовольчої безпеки держави, урахування особливостей сільськогосподарської діяльності, вільного обрання селянами форм і напрямів сільськогосподарської діяльності, забезпечення рівності учасників аграрних правовідносин, підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки, забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства, пріоритетності соціального розвитку села, екологізації сільського господарства, гарантованості захисту прав сільськогосподарських товаровиробників, постійного удосконалення механізму правового регулювання аграрних відносин, запозичення позитивного досвіду правового регулювання аграрних відносин зарубіжними країнами [1, с. 55-62].

Принципи права України характеризуються системністю. Так, в силу взятих Україною міжнародних зобов'язань національні принципи права повинні відповідати загальнолюдським принципам (гуманізму, юридичної рівності, свободи, демократизму, справедливості, законності). В свою чергу, галузеві принципи, зокрема принципи аграрного права України, повинні відповідати загальноправовим принципам (верховенства права, законності, рівності перед законом, взаємозв'язку прав і обов'язків, взаємної відповідальності особи і держави, відповідальності за вину). Враховуючи специфіку предмета аграрного права України та його методів, виходячи із потреби гарантування продовольчої безпеки держави та права кожного на достатнє харчування, при подоланні аграрно-правових прогалів пріоритет матимуть галузеві принципи, загальні засади саме аграрного права України. У випадку їх відсутності можливим є застосування конституційних, загальноправових та міжнародних правових принципів.

Розгляд питання допустимості юридичної аналогії для подолання прогалів аграрно-правового регулювання буде неповним без з'ясування меж її застосування в аграрному праві України. Використання аналогії не є універсальним способом подолання прогалів правового регулювання аграрних відносин, адже юридичні прогаліни класифікуються на подоланні та неподоланні, останні з яких не можуть бути заповнені шляхом аналогії. Чинне аграрне законодавство України не містить переліку випадків, коли юридична аналогія не допускається. Не визначені обмеження застосування юридичної аналогії ні в ЦК України, ні в процесуальних кодексах – ЦПК України та КАС України. Лише КК України містить спеціальну норму щодо недопустимості застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією (ч. 4 ст. 3).

На нашу думку, в аграрному праві юридична аналогія не допускається за умови чіткої законодавчої вказівки на вид нормативно-правового акта, який повинен регулювати певні аграрні відносини. Так, С. С. Алексєєв зазначає, що аналогія у всіх випадках допустима лише тоді, коли дане питання прямо не врегульоване в законі і законодавець не пов'язує настання юридичних наслідків лише із конкретним законом [3, с. 119].

Юридична аналогія в аграрному праві не допускається *при встановленні правових засад використання землі та інших природних ресурсів у процесі сільськогосподарського виробництва*. Так, відповідно до ст. 13 Конституції України кожний громадянин має право користуватися землею та іншими природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. У ст. 14 Основного закону встановлено, що право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Крім цього, у ст. 92 встановлено, що виключно законами України визначаються засади використання природних ресурсів. Подібні норми містяться і в аграрному законодавстві. Так, відповідно до ст. 1 Закону України "Про фермерське господарство" від 19 червня 2003 р. фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Юридична аналогія виключається *при встановленні обмежень у здійсненні підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки*. Так, відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. А у ст. 92 передбачено, що виключно законами України визначаються правові засади і гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання. В розвиток даної норми у ст. 9 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 1 червня 2000 р. закріплено перелік видів підприємницької діяльності в аграрній сфері, що підлягають ліцензуванню. Зазначений перелік є закритим, що виключає можливість юридичної аналогії у цих відносинах.

У ст. 41 Основного закону передбачено, що право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Статтею 92 Основного закону встановлено, що виключно законами України визначається правовий режим власності. Зазначені конституційні положення не допускають застосування юридичної аналогії *при встановленні загальних засад набуття, реалізації та припинення права приватної власності на основні та виробничі фонди у сфері сільськогосподарського виробництва*. Деталізуються зазначені обмеження в аграрному законодавстві. Наприклад, відповідно до ст. 20 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 р. кооператив є власником будівель, споруд, грошей, майнових внесків його членів, виготовленої ним продукції, доходів, одержаних від її реалізації та іншої діяльності, передбаченої статутом кооперативу, а також іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

За допомогою юридичної аналогії не можуть бути подолані прогалини у *правовому регулюванні повноважень органів державної влади та місцевого самовря-*

дування у сфері аграрних відносин та порядку здійснення окремих функцій державного та самоврядного регулювання. Насамперед необхідно виходити із конституційного принципу абсолютної зв'язаності законом органів державної влади та місцевого самоврядування при здійсненні своїх функцій із регулювання аграрних відносин. У ч. 2 ст. 19 Основного закону зазначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Так, відповідно до ст. 9 Закону України "Про насіння і садивний матеріал" від 26 грудня 2002 р. серед повноважень центрального органу виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства та у сфері квітково-декоративного насінництва та розсадництва зазначено забезпечення відповідно до закону організації та контролю за виробництвом, розмноженням, збереженням, реалізацією та використанням квітково-декоративного насіння і садивного матеріалу, поліпшенням їх сортових, посівних і врожайних якостей.

Юридична аналогія не допускається *при встановленні видів та порядку оподаткування суб'єктів аграрних відносин, а також порядку використання отриманих коштів*. Згідно зі ст. 92 Конституції України податки та збори встановлюються виключно законом, що виключає можливість застосування аналогії для подолання прогалин у правовому регулюванні цих відносин. Подібні норми знайшли закріплення в аграрному законодавстві. Зокрема, у ст. 31 Закону України "Про фермерське господарство" передбачено, що оподаткування фермерського господарства провадиться у порядку, встановленому законом.

Виходячи із конституційного принципу, що виключно законом визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (ст. 92), ні аналогія закону, ні аналогія права є неможливими *при визначенні діянь, які є аграрними правопорушеннями; видів, підстав та умов застосування юридичної відповідальності за аграрні правопорушення та порядку поновлення порушених прав суб'єктів аграрних правовідносин*. Як зазначає П. М. Рабінович, аналогія не допускається при застосуванні норм особливої частини кримінального права та норм про адміністративну відповідальність [10]. Положення про заборону аналогії зафіксоване безпосередньо у КК України, в ст. 3 якого зазначено, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонене. Зазначені обмеження застосування аналогії знайшли розвиток в аграрному законодавстві. Зокрема, відповідно до ст. 21 Закону України "Про фермерське господарство" за порушення кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, санітарних і ветеринарних норм, правил, вимог щодо якості продукції та інших нормативно-правових актів, що регулюють здійснення господарської діяльності, голова фермерського господарства несе відповідальність, передбачену законом.

Застосування аналогії *повинно виключати зловживання аграрними правами, не суперечити принципам добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства*. Таке обмеження впливає зі змісту ст. 66 Конституції України, яка встановлює обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки, а власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (ст. 13). У законодавстві також передбачено, що використання власності на землю не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам сус-

пільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 42 Конституції України).

За аналогією закону *не можуть застосовуватись норми, які встановлюють виключення або спеціальне правове регулювання*. На думку А. С. Піголкіна, "не допускається... застосування аналогії тих правових норм, які встановлюють виключення, вилучення із загального порядку правового регулювання... В рівній мірі недопустиме застосування за аналогією тих норм, в яких є спеціальна вказівка про те, що вони застосовуються лише у випадках, прямо зазначених у законі. Це свідчить про заборону законодавцем застосування таких норм за аналогією" [9, с. 55]. На нашу думку, зазначене обмеження застосування аналогії закону є характерним і для аграрного права України. Зокрема, в 2001 році у законодавстві було передбачено спеціальний механізм набуття права на земельну частку (пай) громадянами, евакуйованими та відселеними внаслідок Чорнобильської катастрофи. Враховуючи виключний, спеціальний характер зазначених норм, вони не можуть поширюватись за аналогією на відносини щодо набуття права на земельну частку (пай) іншими категоріями громадян, наприклад, особами кримськотатарської національності, які повернулись із місць депортації.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1) аналогія закону – це спосіб дієвого, оперативного подолання прогалин правового регулювання аграрних відносин, які перебувають у сфері правового впливу та потребують саме нормативно-правового опосередкування, шляхом застосування правових норм як аграрного, так і споріднених з ним галузей права, що регулюють подібні за змістом та характером суспільні відносини, з метою забезпечення одночасно стабільності й гнучкості аграрно-правового впливу та підвищення його ефективності. Для заповнення прогалин аграрно-правового регулювання, в Україні допускається застосування як внутрішньогалузевої, так і міжгалузевої аналогії закону, але за умови відсутності прямої заборони нормами аграрного права та пріоритетності застосування норм саме аграрного права. Умовами застосування аналогії закону є: а) наявність дійсної прогалини у правовому регулюванні аграрних відносин; б) наявність правової норми, яка регулює подібні, близькі за змістом та характером відносини; в) наявність суб'єкта, уповноваженого на використання аналогії; г) використання або застосування правової норми; д) дотримання меж застосування аналогії;

2) аналогія права – це спосіб дієвого, оперативного подолання прогалин правового регулювання аграрних відносин, які перебувають у сфері правового впливу та потребують саме нормативно-правового опосередкування, за відсутності правових норм, які регулюють подібні відносини, шляхом застосування галузевих аграрно-правових, конституційних, загальноюридичних міжнародних правових принципів. Застосування аналогії права при подоланні юридичних прогалин в аграрному праві України передбачає залучення насамперед принципів, загальних засад аграрного права, а також аграрного законодавства, але за умови їх нормативної фіксації та несуперечності загальним, конституційно- та аграрно-правовим принципам. У випадку відсутності галузевих принципів для заповнення аграрно-правової прогалини можливим є застосування конституційних,

загальноправових та загальнолюдських (міжнародних) правових принципів. Умовами застосування аналогії права є: а) наявність дійсної прогалини у правовому регулюванні аграрних відносин; б) неможливість застосування аналогії закону; в) наявність суб'єкта, уповноваженого на використання аналогії права; г) наявність галузевого аграрно-правового принципу, який може бути використаний для врегулювання певних аграрних відносин, а за умови його відсутності – конституційного, загальноюридичного чи міжнародного принципу права; д) дотримання меж застосування аналогії;

3) для подолання прогалин правового регулювання аграрних відносин юридична аналогія не допускається у наступних випадках: а) при встановленні правових засад використання землі та інших природних ресурсів у процесі сільськогосподарського виробництва; б) при встановленні обмежень у здійсненні підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; в) при встановленні загальних засад набуття, реалізації та припинення права приватної власності на основні та виробничі фонди у сфері сільськогосподарського виробництва; г) при правовому регулюванні повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері аграрних відносин; г) при встановленні видів та порядку оподаткування суб'єктів аграрних відносин, а також порядку використання отриманих коштів; д) при визначенні діянь, які є аграрними правопорушеннями; видів, підстав та умов застосування юридичної відповідальності за аграрні правопорушення та порядку поновлення порушених прав суб'єктів аграрних правовідносин; е) використання юридичної аналогії повинно виключати зловживання аграрними правами, не суперечити принципам добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства; є) за аналогією закону не можуть застосовуватись норми, які встановлюють виключення або спеціальне правове регулювання.

1. Аграрне право України : підручник / В. М. Ермоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Ермоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с. 2. Алексеев С. С. Советское право как система : методологические принципы исследования / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1974. – № 7. – С. 11-18. 3. Алексеев С. С. Право : азбука – теория – философия : опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с. 4. Белкин А. А. Аналогия в государственном праве / А. А. Белкин // Правоведение. – 1992. – № 6. – С. 13-24. 5. Лазарев В. В. Применение советского права / В. В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1972. – 200 с. 6. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права : учеб. для вузов / В. В. Лазарев, С. В. Липень. – М. : Спарк, 1998. – 448 с. 7. Лебідь В. І. До питання про правове регулювання праці членів суб'єктів аграрного господарювання / В. І. Лебідь // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 7. – С. 85-91. 8. Лобанов Г. А. Применение законодательства по аналогии / Г. А. Лобанов // Юрист. – 1999. – № 10. – С. 2-4. 9. Піголкін А. С. Обнаружение и преодоление пробелов права / А. С. Піголкін // Советское государство и право. – 1970. – № 3. – С. 49-57. 10. Рабінович П. М. Прогалини у праві / П. М. Рабінович // Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. – Т. 5. – К. : "Укр. енцикл.", 1998. – С. 148. 11. Регельсбергер Ф. Общее учение о правах / под. ред. проф. Ю. С. Гамбарова / Ф. Регельсбергер. – М. : Типография Высочайше утвержд. Т-ва И. Д. Сытина, 1897. – 285 с. 12. Скакун О. Ф. Теория держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с. 13. Фидаров В. В. Пределы допустимости применения института аналогии права и аналогии закона в правовой системе России : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Фидаров. – Тамбов, 2009. – 228 с. 14. Шелестов В. Застосування аналогії в колгоспному праві / В. Шелестов // Радянське право. – 1987. – № 4. – С. 54-57. 15. Ярошенко О. М. Методи подолання прогалин у трудовому праві України / О. М. Ярошенко // Проблеми законності. – 2006. – Вип. 80. – С. 78-86.

Надійшла до редколегії 08.06.11